बभूव सुप्रजा साध्वी ईश्वरी भुवनेश्वरी।
व्रतस्यास्य प्रभावेन सुपुत्रा त्वञ्च देवकि ! ॥
भविष्यसि त्रिलोकेशं पुत्रञ्च जनयिष्यसि।
इत्येवं श्रावयित्वा च विरराम मुनिस्तदा ॥
जगाम स्वपुरं पार्थ मयाप्येवं तवोदितम्।
याः स्त्रियः स्वाचरिष्यन्ति व्रतमेतद्युधिष्ठिर ॥
कुक्कुटाख्यं श्रवङ्गाख्यं देवक्याचरितं शुभम्।
तासां सन्ततिविच्छेदो न कदाचिद्भविष्यति ॥
स्त्रियश्चैवाचरिष्यन्ति व्रतमेतत् सुखप्रदम्।
अस्मिन् लोके सुखं भुक्त्वा यास्यन्ति शिवमन्दि-
रम् ॥

या कुक्कुटीव्रतमिदं श्रवणीयमेतं
देवं विभाव्य हृदये च गुरुं निधाय।
भक्त्या करोति कलुषौघविघातदक्षं
साध्वी सदा भवति शोभनजीववत्सा ॥"
इति भविष्यपुराणे कुक्कुटीव्रतकथा समाप्ता ॥

लवं, क्ली, (लू + अप्।) जातीफलम्। इति शब्दचन्द्रिका ॥ लवङ्गम्। लामज्जकम्। ईषत्। इति राजनिर्घण्टः ॥

लवः, पुं, (लवनमिति। लू + अप्।) लेशः। (यथा, रघुः। १६। ६६।
"वक्रेतराग्रैरलकैस्तरुण्य-
श्चूर्णारुणान् वारिलवान् वमन्ति ॥")
विनाशः। छेदनम्। रामपुत्त्रः। इति मेदिनी। वे, २२॥ अत्र विनाशस्थाने विलासः। इति विश्वः हेमचन्द्रश्च॥ (रामपुत्त्रस्य जन्मविवरणादिकं रामायणे उत्तरकाण्डतो द्रष्टव्यम् ॥) कालभेदः। यथा,—
"अष्टादशनिमेषास्तु काष्ठा काष्ठाद्वयं लवः ॥"
इति हेमचन्द्रः ॥
(यथा, भागवते। १। १८। १३।
"तुलयाम लवेनापि न स्वर्गं नापुनर्भवम्।
भगवत्सङ्गिसङ्गस्य मर्त्त्यानां किमुताशिषः ॥")
लावानामा पक्षी। इति राजनिर्घण्टः ॥
(किञ्जल्कः। पक्षः। गोपुच्छलोम। इति रघुटीकायां मल्लिनाथधृतवैजयन्ती ॥ यथा, रघुः। १५। ३२।
"स तौ कुशलवोन्मृष्टगर्भक्लेदौ तदाख्यया।
कविः कुशलवावेव चकार किल नामतः ॥")

लवङ्गं, क्ली, (लुनाति श्लेष्मादिकमिति। लू + "नरत्वादिभ्यश्च।" उणा० १। ११६। इति अङ्गच्।) स्वनामख्यातवणिग्द्रव्यभेदः। तत्पर्य्यायः। देवकुसुमम् २ श्रीसंज्ञम् ३। इत्यमरः ॥ श्रीप्रसूनम् ४। इति भावप्रकाशः ॥ लवङ्गकम् ५। इति शब्दरत्नावली ॥ लवङ्गकलिका ६ दिव्यम् ७ शेखरम् ८ लवम् ९ श्रीपुष्पम् १० रुचिरम् ११ वारिसम्भवम् १३ भृङ्गारम् १४ गीर्व्वाणकुसुमम् १५ चन्दनपुष्पम् १६। अस्य गुणाः। शीतलत्वम्। तिक्तत्वम्। चक्षुष्यत्वम्। भुक्तरोचनत्वम्। वातपित्तकफनाशित्वम्। तीक्ष्णत्वम्। मूर्द्धरुजापहत्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः ॥ आध्मानानाहशूलघ्नत्वम्। दीपनत्वम्। लघुत्वञ्च। इति राजवल्लभः ॥ अपि च।
"लवङ्गं कटुकं तिक्तं लघु नेत्रहितं हिमम्।
दीपनं पाचनं रुच्यं कफपित्तास्रनाशकृत् ॥
तृष्णां छर्द्दिं तथाध्मानं शूलमाशु विनाशयेत्।
कासं श्वासञ्च हिक्काञ्च क्षयं क्षपयति ध्रुवम् ॥"
इति भावप्रकाशः ॥
(यथा,—
"विरहानलसन्तप्ता तापिनी कापि कामिनी।
लवङ्गानि समुत्सृज्य पद्दशे राहवे ददौ ॥"
इत्युद्भटः ॥)

लवङ्गकं, क्ली, (लवङ्ग + स्वार्थे कन्।) लवङ्गम्। इति शब्दरत्नावली ॥ (लवङ्गशब्देऽस्य विवरणं विज्ञेयम् ॥)

लवङ्गकलिका, स्त्री, लवङ्गम्। इति राजनिर्घण्टः ॥

लवङ्गलता, स्त्री, (लवङ्गस्य लता।) पुष्पलताविशेषः। यथा, जयदेवः।
"ललितलवङ्गलतापरिशीलनकोमलमलय-
समीरे।
मधुकरनिकरकरम्बितकोकिलकूजितकुञ्ज-
कुटीरे ॥
विहरति हरिरिह सरसवसन्ते।
नृत्यति युवतिजनेन समं सखि विरहिजनस्य
दुरन्ते ॥"
(यथा च।
"अयि ! श्रवङ्ग ! लवङ्गलतालये
पिब मधूनि विधूय मधुव्रतान्।
इह वने हि वनेचरसङ्कुले
नहि सतामसताञ्च विवेचना ॥")
राधायाः सखीविशेषश्च ॥

लवणं, क्ली, (लुनाति जाड्यमिति। लू + नन्द्यादित्वात् ल्युः। पृषोदरादित्वात् णत्वम्।) क्षाररसयुक्तद्रव्यम्। तत्तु पञ्चविधं यथा। सौवर्च्चलम् १ सैन्धवम् २ विटम् ३ औद्भिदम् ४ सामुद्रम् ५। तथा हि।
"सामुद्रं यत्तु लवणमक्षीवं वसिरञ्च तत्।
सैन्धवोऽस्त्री शीतशिवं माणिमन्थञ्च सिन्धुजे ॥
रौमकं वसुकं पाक्यं विड्ञ्च कृतके द्वयम् ॥"
सौवर्च्चलेऽक्षरुचके। इत्यमरः ॥ (अस्य विवरणं यथा। "सैन्धवसामुद्रविड्सौवर्च्चलरोमकौद्भिदप्रभृतीनि लवणानि यथोत्तरमुष्णानि वातहराणि कफपित्तकराणि यथापूर्व्वं स्निग्धानि स्वादूनि सृष्टमूत्रपुरीषाणि चेति ॥
"चक्षुष्यं सैन्धवं हृद्यं रुच्यं लघ्वग्निदीपनम्।
स्निग्धं समधुरं वृष्यं शीतं दोषघ्नमुत्तमम् ॥
सामुद्रं मधुरं पाके नात्युष्णमविदाहि च।
भेदनं स्निग्धमीषच्च शूलघ्नं नातिपित्तलम् ॥
सक्षारं दीपनं रूक्षं शूलहृद्रोगनाशनम्।
रोचनं तीक्ष्णमुष्णञ्च विड़ं वातानुलोमनम् ॥
लघुसौवर्च्चलं पाके वीर्य्योष्णं विशदं कटु।
गुल्मशूलविबन्धघ्नं हृद्यं सुरभि रोचनम् ॥
रोमकं तीक्ष्णमत्युष्णं व्यवायि कटुपाकि च।
वातघ्नं लघु विस्यन्दि सूक्ष्मं विड्भेदि मूत्रलम् ॥
लघु तीक्ष्णोष्णमुत्क्लेदि सूक्ष्मं वातानुलोमनम्।
सतिक्तं कटु सक्षारं विद्याल्लवणमौद्भिदम् ॥
कफवातक्रिमिहरं लेखनं पित्तकोपनम्।
दीपनं पाचनं भेदि लवणं गुटिकाह्वयम् ॥
ऊषसूतं बालुकैलं शैलमूलाकरोद्भवम्।
लवणं कटुकं छेदि विहितं कटु चोच्यते ॥"
इति सुश्रुते सूत्रस्थाने ४६ अध्यायः ॥ *॥
लू + भावे ल्युट्।) छेदनम्। यथा। लवोऽभिलावो लवनं। इति चामरः (खड्गयुद्धप्रकारविशेषः। यथा, हरिवंशे भविष्यपर्व्वणि। ५३। १७।
"आहितं चित्रकं चित्रं कुन्दवं लवणं धृतम् ॥")

लवणः, पुं, (लुनातीति। लू + ल्युः।) सिन्धुभेदः। (यथा, महाभारते। ६ । ५। १५।
"लवणेन समुद्रेण समन्तात् परिवारितः ॥")
राक्षसविशेषः। रसविशेषः। इति मेदिनी। णे, ७४ ॥ (यथा, भागवते। ३। ३१। ७।
"कटुतीक्ष्णोष्णलवणक्षाराम्लादिभिरुल्बणैः।
मातृभुक्तैरुपस्पृष्टः सर्व्वाङ्गोत्थितवेदनः ॥")
पृथिव्यग्निगुणबाहुल्याल्लवणः। इति चक्रपाणिदत्तकृतद्रव्यगुणोपरि शिवदासीयटीका ॥ तत्पर्य्यायः। पटुः २। तस्य गुणाः।
"लवणो रुचिकृद्वसोऽग्निदायी
पचनः स्वादुकरश्च सारकश्च।
रसितो नितरां जराञ्च पित्तं
शितिमानञ्च ददाति कुष्ठकारी ॥"
इति राजनिर्घण्टः ॥
अपि च।
"लवणः क्लेदनस्तीक्ष्णः पाचनो दीपनः सरः।
स्निग्धो रुचिकरः स्यन्दी दृष्टिशुक्रहरो लघुः ॥"
अन्यच्च।
"लवणः शोधनो रुच्यः पाचनः कफपित्तदः।
पुंस्त्ववातहरः कायशैथिल्यमृदुताकरः।
सोऽतियुक्तोऽक्षिपाकास्रपित्तकुष्ठक्षयापहृत् ॥"
इति राजवल्लभः ॥ * ॥
("लवणः स्यन्दयत्यास्यं कपोलगलदाहकृत्।"
"लवणः स्तम्भसङ्घातबन्धविध्मापनोऽग्निकृत् ॥
स्नेहनः स्वेदनस्तीक्ष्णो रोचनश्छेदभेदकृत्।
सोऽतियुक्तोऽस्रपवनं खलतिं पलितं वलिम् ॥
तृट्कुष्ठविषवीसर्पान् जनयेत् क्षपयेद्बलम् ॥"
इति वाग्भटे सूत्रस्थाने दशमेऽध्याये ॥
"लवणो रसः पाचनः क्लेदनः दीपनः च्यावनः छेदनः भेदनस्तीक्ष्णः सरो विकासधःस्रंसवकाशकरो वातहरः स्तम्भबन्धसङ्घातविधमनः सर्व्वरसप्रत्यनीकभूत आस्यं विस्रावयति कफं विस्यन्दयति मार्गान् शोधयति सर्व्वशरीरावयवान् मृदूकरोति रोचयत्याहारमाहारयोगी नात्यर्थंगुरुः स्निग्ध उष्णश्च।
स एवं गुणोऽप्येक एवात्यर्थमुपयुज्यमानः पित्तं कोपयति रक्तं वर्द्धयति तर्पयति मूर्च्छ-